

Sūduvių knygelė – vakarų baltų religijos ir kultūros šaltinis. I dalis: formalioji analizė¹

ROLANDAS KREGŽDYS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: rolandaskregzdys@gmail.com

Straipsnyje aptariamas svarbus XVI a. baltų mitologijos šaltinis – *Sūduvių knygelė*. Be bibliografinio kūrinio aprašo, pateikiama veikalo sukūrimo, paskirties, datavimo bei autorystės, faktografinės medžiagos etninės priklausomybės interpretavimo apžvalga.

Raktažodžiai: etninis identitetas, kultūros elementų genezė, mitologijos šaltinis

ĮVADAS

Sūduvių knygelėje pateikiama informacija yra rėmęsi daugelis baltų religijos ir mitologijos, kalbotyros bei kultūros plačiąja prasme tyrėjų². Įvairiai buvo aiškinamas jos parašymo laikas, struktūra ir menama autorystė. Bene brandžiausią veikalo analizę yra atlikęs Wilhelmas Mannhardtas³, ją svariai papildė Norbertas Vėlius bei Ingė Lukšaitė⁴. Šių mokslininkų iškeltos hipotezės verčia dar kartą persvarstyti veikalo faktografinę medžiagą.

Tikslas ir uždaviniai: remiantis tipologiniu ir analitiniu aprašomuoju metodais pateikti šaltinio istoriografijos genezę; patikslinti Mannhardto parengto bibliografinio aprašo detales, t. y. išskirti rankraštinių ir spausdintinių variantų formaliuosius, klaidingai aprašytus BRMŠ, bei struktūrinius skirtumus, kad šaltinio skaitytojui būtų aiškios skirtinguose veikalo variantuose pateikiamos informacijos neatitikimo priežastys; papildyti minėtą aprašą naujausiais tyrimų rezultatais; revizuoti faktografinės medžiagos etninio identiteto nustatymo argumentaciją, svarbią nustatant vakarų baltų tautų kultūrinių elementų genezę.

VEIKALO BIBLIOGRAFINIS APRAŠAS

Sūduvių knygelė (*Der vnglaubigen Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegeth*, apie 1520–1530) yra anoniminis veikalas vokiečių kalba, parašymo vieta ir laikas nežinomi⁵. Šis XVI a. prūsų tikėjimų aprašymų rinki-

¹ Už vertingus dalykinius patarimus nuoširdžiai dėkoju prof. habil. dr. I. R. Merkienei, doc. habil. dr. I. Lukšaitei, prof. dr. (HP) R. Balsiui.

² Bezenberger 1878: 124 tt.; Sembrzycki 1888: 629 tt.; Bertuleit 1924: 10 tt. ir kt.

³ Mannhardt 1936: 235 tt.

⁴ BRMŠ II: 123 tt.

⁵ BRMŠ II: 123.

nys buvo labai populiarus⁶. Juo naudojosi ir Jonas Maleckis, dalį teksto lotyniškai perrašęs laiške Karaliaučiaus universiteto rektoriui Georgijui Sabinui, ir Matthäus Waisselis, pasak J. Lebedžio⁷, išstisus skirsnius beveik pažodžiui perrašęs savo *Chronica Alter Preusscher, Eifflendischer und Curlendischer Historien etc.* (1599)⁸. Būta net kelių veikalo perrašų ir mažiausiai penki perspaudai.

Pirminis *Sūduvių knygelės* rankraštis iki šiol nerastas. Išlikusių perrašų, o nuo 1561 m. (?) ir spausdintinių leidinių pavadinimai skiriasi: perspaudų (dažniausias) – *Teisingas Sembos sūduvių ir jų ožio aukojimo bei apeigų aprašymas (Warhafftige be- / schreybung der Sudawen auff / Samlandt sambt ihren Bockhey / ligen vnnd Ceremonien)*; perrašų – *Netikinčiųjų sūduvių ožio aukojimas su visomis apeigomis, kurias jie atlikinėjo (Der vnглаubigen Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegeth)*; *Knygelė apie ožio aukojimą (Das Buchlein von der Bockheiligung)*; *Sudavity, kurie sūduviais vadinami, apeigos ir ožio aukojimas (Der Sudauiter, die itzund Sudawen genannt werden, Ceremonien vnd bockheyligen)*⁹.

Aptariamo baltų mitologijos šaltinio rankraštinius ir spausdintinius variantus Mannhardt¹⁰ yra suskirstęs temporaliniu ir formalioju aspektais. Anksčiau perrašų kodifikavimą bandė atlikti ir kiti prūsų kultūrą nagrinėję autoriai – rankraštį G rašmeniu yra įvardijęs Adalbertas Bezenbergeris¹¹: „<...> von mir mit G bezeichnet <...>“. Iki Antrojo pasaulinio karo seniausi ir geriausiai išlikę *Sūduvių knygelės* perrašai įvardyti žymenimis A, B ir C, naujesnės redakcijos – *R (D, E, F, G)¹², J, o šių dviejų grupių hibridinis variantas – K. Visi jie saugoti Karaliaučiaus, Torunės gimnazijos, Torunės rotušės, Wolfenbütelio hercogo Augusto bibliotekose ir Karaliaučiaus archyve¹³.

Perrašai. A perrašo (I K folianto 736^a l p.; tekstas nuo 724^a iki 738 l.; sunumeravo Kasparas Hennenbergeris) originalus pavadinimas yra *Der vnглаubigen / Sudauen ihrer bock / heiligung mit sambt / andern Ceremonien / so sie tzu brauchen gepflegeth*; (725^a l) *Der Sudavenn / wourschaity, welcher / Ihren Bock heiliget*. Jis buvo saugojamas Gdansko miesto bibliotekoje, padovanotas Gralath žemės valdytojo. Šiuo metu vertingiausias A nuorašas yra LMAGBR (Ms. 1277; mkrf. Nr. 716)^{14, 15}. Mannhardt¹⁶ labai detalai aprašo folianto įrišimą, išvardija ir buvusius jo savininkus: pirmasis – Paulis von Russdorffas.

B perrašas (I E 36 folianto 724^a l.) pavadintas *Der unглаubigen Su / dauen ihrer Bockheili / gung mit sampt an / dern Ceremonien so / sie tzu brauchen / Pfligenn*; (725 l.) *Der Sndauen woürsch / kaity, welcher ihren Bock heiligett*¹⁷. Šis nuorašas buvo saugojamas Gdansko miesto bibliotekoje, šiuo metu – LMAGBR (Ms. 1271; mkrf. Nr. 711).

⁶ Plg. Jonynas 1984: 63.

⁷ Stanevičius 1967: 604.

⁸ Plačiau žr. Töppen 1853: 253 tt.

⁹ BRMS II: 124.

¹⁰ Mannhardt 1936: 236.

¹¹ Bezenberger 1878: 124.

¹² Šių perrašų grupė (*R ženklų žymimi vėlyvesnio laikotarpio rankraštiniai variantai), pasak Mannhardto (1936: 239), redakciniu požiūriu lygintina su C nuorašu, mat juose, kaip ir pastarajame, nėra įžangos, kai kurių dalių.

¹³ Mannhardt 1936: 235 tt.; BRMS II: 124.

¹⁴ Už perrašų A, B, K signatūrų bei mikrofilmų numeracijos patikslinimą esu dėkingas Lenkijos mokslų akademijos Gdansko bibliotekos darbuotojai Beatai Meller.

¹⁵ Plg. Lukšaitė 1999: 186.

¹⁶ Mannhardt 1936: 236.

¹⁷ Plg. Jonynas 1984: 65.

1 pav. A perrašo fragmentas – žynys Vurškaitis [Wourschaitz], aukojantis ožį [725^a lp.] (Lukšaitė 1999: 186)

A ir B nuorašus Mannhardt¹⁸ teigia esant perrašytus profesionalaus kopijuotojo. Savo hipotezei pagrįsti jis pateikia pakankamai argumentų, paremtų faktologine medžiaga.

C nuorašas *der Sudawen Bockheyligung und ander Ceremonien derselbenn* saugomas Wolfenbütelio hercogo Augusto bibliotekoje (Vokietija) „manuscripta Augustea“ rinkinyje: Cod. Guelf. 14. 11 Aug. 4 (lapai: fol. 1–17)¹⁹. Tai veikalo *Brutenorum Chronica* dalis²⁰. Jis yra kur kas prastesnės kokybės: daugybė lakūnų, kai kurie puslapiai apskritai dingę. Pasak Mannhardto²¹, jo vertė trimis ketvirtadaliais menkesnė nei A ir B variantų. Remdamasis faktologine medžiaga, Mannhardt²², nors ir abejodamas, rankraščių datuoja 1546–1547 metais.

D nuorašas yra rankraštinio Johano Freibergo veikalo *Cronica ubir preussen, Eine kurze beschreibung und anzeigung der Regierendenn homeister, krigsgescheft, Tagesfarten und han-*

¹⁸ Mannhardt 1936: 238.

¹⁹ Šią informaciją autoriui pateikė Frankfurto prie Maino universiteto docentė dr. Jolanta Gelumbeckaitė.

²⁰ Mannhardt 1936: 238.

²¹ Ten pat.

²² Ten pat: 239.

*delung, so sich In preussen begeben haben etc. Unterrichtung der Lande ursprung preussen und Leiflant etc. In Summarienn verfasst*²³ dalis (107^b–113^a l.); veikalas datuojamas 1546–1548 m., saugotas Karaliaučiaus miesto bibliotekoje.

E nuorašas yra Christopho Jano von Weissenfelio rankraštinio veikalo *Cronica des hochlobwirdigen ritterlichen deutschen Ordens zusampt der Edlen lande Preussen und Leiflandte ursprung auf das aller kürztzeste begrieffen*²⁴, paremta ankstesnių Ordino kronikų bei Paulio Pole ir J. Freibergo veikalų duomenimis, dalis; užsakovas – Berndas Fahrenheidas; veikalas datuojamas 1550 m., saugotas Torunės gimnazijos bibliotekoje, Mannhardto²⁵ teigimu, itin geros kokybės. Mažoji graikų alfabeto raidė ε žymi didžiąja E įvardyto rankraščio antrinį variantą, t. y. E perrašą (!).

1552 m. F kopija *Der Sudauiter, die itzund Sudawen genannt werden, Ceremonien vnd bockheyligen* priskiriama dr. Hansui von Kreytzenui, kurį dėl domėjimosi prūsų kultūra labai vertino Hennenbergeris²⁶. Rankraštį parašė keli autoriai – Kreytzeno nuorašas baigiasi *Von den todten* dalimi²⁷, toliau eina priedas kita rašysena, matyt, papildytas ankstesnių perrašų pagrindu; saugotas Karaliaučiaus miesto bibliotekoje.

G,H nuorašus 1576 m. perrašė ir jais naudojosi Lukas Davidas. Šie perrašai nėra itin kokybiški, mat Mannhardto²⁸ spėjimu, Davidas naudojosi nekokybiškai perrašytu, Karaliaučiaus archyve saugotu ankstyvesniu perrašu. H nuorašas *Der Sudawen Bockheiligung / vnnnd andere Ceremonien derselben* yra kokybiškesnis.

J rankraščio autorius – Matthaejus Weisselis²⁹, įtraukęs nagrinėjamą veikalą į savo *Chronica Alter Preusser Eifflendischer und Curlendischer Historien* (Königsberg, 1599). Mannhardto³⁰ teigimu, Weisselis galėjo naudotis pirminiais *Sūduvių knygelės* nuorašais, kuriuos papildė duomenimis iš *Agendos*. Todėl šis perrašas laikytinas sintetiniu variantu, mat jame dievų vardijimo sekoje yra abiejų šių veikalų citavimo ypatybių. Remiantis Lukšaitės³¹ atlikta atskirų leksinių vienetų grafinio perteikimo vėlesniojo laikotarpio autorių veikaluose analize, galima teigti, kad būtent šiuo perrašu naudojosi Matas Pretorijus ir Kristofas Hartknochas.

Seniausių ir vėlesniojo laikotarpio rankraščių hibridinis variantas K, parašytas vokiečių žemaičių tarmės pagrindu, saugotas Gdansko miesto bibliotekoje (I E 20 foliantas *Pruische Chronica*), dabar – LMGBR (Ms. 1279; mkrf. nėra). Šio veikalo autorius kai kuriuos epizodus itin išplečia, savaip reinterpretuodamas jau iki tol žinotą informaciją. Jame dievų vardijimas yra itin sudėtingas dėl kelių rankraščių lyginimo ir mėginimo pateikti vieną variantą.

Dauguma Karaliaučiaus miesto bibliotekos ir Karaliaučiaus archyvo rankraščių šiuo metu yra saugomi Slaptajame valstybiniame Prūsijos paveldo archyve Dahleme (Berlyne) (už šią informaciją esu dėkingas habil. dr. I. Lukšaitei).

²³ Žr. Töppen 1853: 212.

²⁴ Ten pat: 218.

²⁵ Mannhardt 1936: 240.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Plg. BRMŠ II: 138.

²⁸ Mannhardt 1936: 241.

²⁹ Plačiau apie jį žr. MP II: 750.

³⁰ Mannhardt 1936: 243.

³¹ MP III: 735, 739.

**Warhafftige Be-
schreibung der Sudawen auff
Samland/ sambt ihren Bock hey-
ligen / vnd Ceremonien.**

2 pav. Titulinis *Sūduvių knygelės* perspaudo d lapas (S. Žumbio fotografinė reprodukcija, Vyšniauskaitė 1994: 97)

Perspaudai. Mažosiomis lotynų alfabeto raidėmis žymimi *Sūduvių knygelės* Jeronimo Maleckio parengto spausdintinio leidinio variantai (žr. 74 išnašą), nors BRMŠ II teigiama, kad jomis žymimos rankraščių tipų kopijos.

a perspaudas yra prastos kokybės³². Mannhardtas³³ pabrėžia, kad a perspaude *Warhafftige be- / schreibung der Sudawen auff / Samlandt sambt ihren Bockhey / ligen vnnd Ceremonien. / Holzschnitt: ein Wurschkait mit Bock* yra perkopijuotas rankraštinuose veikalų variantuose pavaizduoto žynio Vurkšaičio piešinys (1 pav.). Tiesa, Sembrzyckis³⁴ pastebėjo, kad neatitinka rankštinio ir spausdintinio variantų vaizduojamų objektų dispozicija: perraše vaizduojamas žynys dubenėlį laiko kairėje rankoje, o perspaude – dešinėje.

b perspaudas *Warhafftige be- / schreibung der Sudawen auff / Samlandt, sambt jren Bockheyligen / vnnd Ceremonien*, pasak Mannhardto³⁵ yra kokybiškesnis nei a variantas.

³² Mannhardt 1936: 242.

³³ Mannhardt 1936: 241.

³⁴ Sembrzycki 1888: 639.

³⁵ Mannhardt 1936: 242.

c perspaudo *Kurtzer auszugk / der Ankunfft, Regirung, vnd le- / bens, Aller Hohemeister Deutsches / ordens in Preussen, sampt den Ce- / remonien, so vnter jhrem Regiment / für der erkentnus Göttliches worts / sein gehalten worden, Auch / wie lang sie Regiret vnd / was sie gestiffet haben.* / – *Dem Hochwirdigsten in Gott / Fursten vnd Herrn, Herrn Sta- / nislao von Silslaw, Colmischen / Bischoff etc. / Zu vnterthenigster vorehrung in Druck vor / fertiget* autorius – Elbingo miesto tipografas Wolfgangas Dietmaras. Jį Mannhardtas³⁶ vadina naiviu plagiatoriumi, mat šis beveik pažodžiui nukopijavęs Jeronimo Maleckio veikalą.

Apie d perspaudo *Wahrhafftige Be / schreibung der Sudawen auff / Samland, sambt jhren Bockhey / ligen und Ceremonien* kokybę Mannhardtas neužsimena, tačiau konstatuoja, kad jame pateikiama naujoviška žynio Vurškaičio iliustracija: jis vainikuotas laurų vainiku, ūsuotas, vilkintis odinę liemenę, papuoštą apvadais; ties kaire krūtinės puse persmuktas kelioninis krepšys; lazdą laiko kairėje rankoje, o dešinė šiek tiek kilstelėta. Mūvi ilgas lenkiškas kelnės. Įdomu, kad visai nevaizduojamas ožys (plg. 1 ir 2 pav.).

e perspaudas datuojamas 1742 metais. Šis V. Schlieffo parengtas leidinys Mannhardto³⁷ vadinamas eklektiškuoju, nors ir jame neišvengta autoriaus interpretacijų.

Pirmasis spausdintinis *Sūduvių knygelės* variantas *Warhafftige be- / schreybung der Sudawen auff / Samlandt sambt ihren Bockhey / ligen vnnd Ceremonien* pasirodė, pasak Johano Sembrzyckio³⁸, apie 1561–1562 metus. Nei data, nei vieta leidinyje nėra nurodytos. Jį išleido Jeronimas Maleckis (Hieronymus Maletius, 1525–1583)³⁹, pirmasis Elko aukštesniosios mokyklos rektorius⁴⁰.

Nagrinėjamas veikalas buvo perspausdintas kelis kartus dviem variantais Karaliaučiuje, Hanso Daubmanno spaustuvėje, todėl anksčiau bibliografijoje nurodoma 1583 m. data yra klaidinga, mat Daubmannas, pasak Lukšaitės⁴¹, tuo metu jau buvo miręs.

VEIKALO AUTORYSTĖS BEI PERRAŠŲ IR PERSPAUDŲ FAKTOGRAFINĖS MEDŽIAGOS NEATITIKIMO PROBLEMATIKA

Vėliaus⁴² teigimu, *Sūduvių knygelė* buvo vertinama dvejopai: 1) kaip Jeronimo Maleckio veikalo perdirbinys, t. y. visiškai nevertingas⁴³ jo perrašas⁴⁴; 2) kaip vertingas memuarinio žanro „ypatingos vertės prūsų mitologijos šaltinis“⁴⁵.

Remiantis Lukšaitės⁴⁶ aptariamo veikalo analize, galima teigti, kad kartais neteisingai spėjama⁴⁷, jog Jeronimas Maleckis ne tik rūpinosi *Sūduvių knygelės* leidyba (teisingai ši faktą nurodė Antanas Mažiulis⁴⁸), bet ir buvo jos autorius. Taip teigė Antanas Salys⁴⁹,

³⁶ Ten pat.

³⁷ Mannhardt 1936: 243.

³⁸ Sembrzycki 1888: 632.

³⁹ Plg. Mannhardt 1936: 235, 241; dar žr. Stanevičius 1967: 604.

⁴⁰ Sembrzycki 1888: 635.

⁴¹ BRMŠ II: 125.

⁴² Ten pat.

⁴³ Sembrzycki 1888: 635; Brückner 1904: 47; Bertuleit 1924: 34.

⁴⁴ Brückneris (1904: 48) *Sūduvių knygelę* vadina 1562 m. vokiečių kalba parašytu Jeronimo Maleckio laiškeliu. Tiesa, tokį pat neigiamą vertinimą jis pateikia ir apie *Agendą*. Neigiamai jis vertino ir Jono Maleckio veikalą, kuriame, pasak jo (Brückner 1904: 80), vietoj prūsiškų posakių ir žodžių parašyti rusų kalbos atitikmenys (plg. BRMŠ II: 200).

⁴⁵ Mannhardt 1936: 271.

⁴⁶ BRMŠ II: 125.

⁴⁷ Plg. Mažiulis 1966: 30; 1981: 63.

⁴⁸ LE XXI:281.

⁴⁹ Salys 1985: 396.

Gintaras Beresnevičius⁵⁰, Vladimiras Toporovas⁵¹ ir kt.⁵² Šią klaidą galima būtų aiškinti Adalberto Bezenbergerio⁵³, Sembrzyckio ir kt. netinkamu veikalų įvardijimu: „<...> in Hieronymus Meletius schriftchen „von den Sudauitern, die jetzt Sudauen heissen, auf Samland und ihrem Bockheiligen und ceremonien“ <...>⁵⁴; „<...> Hieronymus Malecki <...> und seines Büchleins „Warhafftige...“ <...>⁵⁵. Sembrzyckis⁵⁶ netgi teigia, kad kurdamas nagrinėjamą veikalą Jeronimas Maleckis rėmėsi Rytų Lietuvos ir Baltarusijos pasienyje gyvenusio informatoriaus pateikiamais duomenimis, mat jis pats negalėjo parašyti to, ko nematė, nors ir rinko informaciją. Tiesa, informatoriaus vardo neįvardija⁵⁷.

Tokią spėjimą atmetė Mannhardtas⁵⁸. Jis argumentuotai įrodė, kad Jeronimas Maleckis tik išleido iki tol keliais nuorašais paplitusį nežinomo autoriaus veikalą. Iš tiesų Maleckis knygos pratarmėje kreipiasi į tris Karaliaučiaus miesto burmistrus, pranešdamas jiems, kad parašė šį veikalą, norėdamas papasakoti apie seniau garbintus prūsų, kuršių, sūduvių bei lyvių dievus bei juokingas jiems skirtas apeigas⁵⁹.

Iki Mannhardto studijos *Letto-Preussische Götterlehre* (1936) išleidimo buvo manoma, kad *Sūduvių knygelę* parašė evangelikų vyskupai: Sembos – Georgas Polencas (Georgius a Polentis)⁶⁰, Pamedės – Erhardas von Queis (mirė 1529 m. rugsėjo mėn.) ir jo pareigas perėmęs vyskupas (nuo 1530) bei hercogo Albrechto pamokslininkas Paulius Speratas (Paulus Speratus⁶¹) (plg. Pretorijaus nuomonę⁶²). 1526–1529 m. jie vizitavo savo parapijas ir surinko medžiagą apie senąjį vizituojamųjų tikėjimą⁶³, o savo įspūdžius ir tikybinius nuostatus apibendrino veikalė *Episcoporum Prussie Pomesaniensis atque Sambiensis Constitutiones Synodales* (1530), dar vadinamame *Agenda ecclesiastica*. Pasak Lukšaitės⁶⁴, pirmoji dokumentuose paminėta vizitacija įvyko 1530 metais. Tuomet buvo aplankytos Medinavos ir Vargių vietovės. Vyskupas lydėjo 8 (?) žmonės, kurie (arba vienas iš dviejų minėtų vyskupų) galėjo užrašyti žmonių pasakojamus faktus apie senąjį prūsų tikėjimą, iki tol puoselėjamą kai kurių vietinių gyventojų.

⁵⁰ Beresnevičius 1992: 43. Vėliau Beresnevičius (2004: 177) pakeitė savo vertinimą, teigdamas, kad *Agendos* sudarytojai galėjo naudotis *Sūduvių knygele* arba „tiesiogine informacija iš parapijų“; plg. Mierzyński (1900: 78) teiginį, kad *Sūduvių knygelė* galėjo būti sukurta pagal „doniesienia (zaginionie?) duchownych sambijskich oryginalne <...>“.

⁵¹ Toporov 2000: 117.

⁵² Pėteris Šmitas (2004: 109, 112) jos autoriumi teigė buvus Joną Maleckį. Jis, matyt, rėmėsi Karlo Kristiano Clemeno (plg. LM II: 313) teiginiu, kad *Sūduvių knygelė* – 1551 m. pirmą kartą išleisto Jono Maleckio (Johannes Maletius) veikalas apie prūsų ir kitų tautų religiją pagrindas. Lukšaitės teigimu (BRMŠ II: 200), tam įtakos turėjo Jono Maleckio laiško Sabinui spausdintinio leidinio ankstesnis pasirodymas nei *Sūduvių knygelės*.

⁵³ Bezenbergeris (1878: 124) manė, kad ne tik spausdintiniai, bet ir rankraštiniai *Sūduvių knygelės* variantai yra Jeronimo Maleckio veikalai.

⁵⁴ Bezenberger 1878: 124.

⁵⁵ Ten pat: 632.

⁵⁶ Ten pat: 644.

⁵⁷ Ten pat: 647.

⁵⁸ Mannhardt 1936: 306.

⁵⁹ Plg. Vyšniauskaitė 1994: 25.

⁶⁰ Plačiau apie šio dvasininko biografinius faktus žr.: Bagdanavičius 1994: 136, 144.

⁶¹ Plačiau apie jį žr. MP I: 682.

⁶² MP III: 469.

⁶³ Plg. Mierzyński 1900: 76.

⁶⁴ BRMŠ II: 123.

Manoma, kad *Constitutiones synodales*, arba *Agendos*, veikalo, kuriame pateikiami nauji nuostatai bažnyčioms, prakalbą parašė vyskupas Speratas. Antonis Mierzyński⁶⁵ teigė, kad ją parašė Polencas ir Speratas. Būtent joje ir minimi prūsų tebegarbinami dievai. Mannhardto⁶⁶ nuomone, šių vyskupų vizitacijos metu surinkta medžiaga apie prūsų tikėjimą buvo pagrindas parengti pranešimą, pavadintą *Sudauerbüchlein*.

Dėl Polenco ir Sperato apžvelgiamo veikalo autorystės būtina pabrėžti ir dar vieną, spėtina, itin svarbų faktą. Manoma, kad veikalo sukūrimą reikia sieti su pagoniškos Sembos krikščioninimu, mat jau Erazmas Stela⁶⁷ veikale *De Borussiae antiquitatibus* (1518) teigė, kad būtent sūduviai pasižymėjo ypatingu religingumu, tuo išsiskirdami iš kitų kaimyninių tautų⁶⁸. Jei tai buvo vienintelė veikalo atsiradimo priežastis (kad taip nebuvo, žr. poskyrį „Veikalo sukūrimo aplinkybės, paskirtis, datavimas“), jis turėjo būti sukurtas Sembos, o ne Pamedės vyskupo raštinėje, t. y. autorystę turėtume skirti Polencui⁶⁹, o ne Speratui. Jis žinias rinko iš savo vyskupijos – Pamedės, kurią nuo Sūduvių kampo skyrė net dvi Prūsijos sritys: Pagudė, Varmė. Anksčiau Sperato autoryste yra suabejojęs Vladas Gobis⁷⁰, teigęs, kad rengdamas *Agendą* Pamedės vyskupas jau turėjo nagrinėjamą rankraštį (plg. Clemeno⁷¹ teiginį, kad *Sūduvių knygelė* buvo panaudota prūsų *Agendos* pratarmėje), t. y. jis nėra jo autorius, o tik vartotojas.

Mierzyński⁷² išvardija, kas naudojosi ir savo darbuose rėmėsi *Agenda ecclesiastica* ir nagrinėjamu veikalu. Jonas Maleckis⁷³ *De sacrificiis et idololatria veterum Borussorum, Livonum, aliarumque vicinarum gentium* [epistola ad Georgium Sabinum] (1551⁷⁴) mini trylika sūduvių dievų⁷⁵, t. y. išvardijami dar 3-jų dievų vardai, kurių nėra *1530 metų Prūsijos Pamedės ir Sembos Vyskupų sinodo nutarimuose*, nors nepaminėtas *Suaixtix*, įrašytas antruoju minėto veikalo dievų sąrašė. Įdomu, kad neatitinka ir dievų, išvardijamų abiejuose šiuose veikaluose, seka. Lukšaitės⁷⁶ teigimu, jis daugelį faktų iš *Sūduvių knygelės* perėmė, bet kai ką ir praleido. Celestinas Mislenta knygoje *Manuale Pruthenicum seu Repetitio corporis doctrinae ecclesiarum Pruthenicarum* (1626) aprašė ožio aukojimo apeigas („z tej Agedy wypisał dosłowne ofiarę kozła <...>“)⁷⁷. Jonas Behmas, Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius, leidinyje *De statu Borussiae ecclesiastico et civili* (1644) remiasi *Agenda ecclesiastica* prakalba (= *Sūduvių knygele*). Hartknochas, rėmėsis 1530 m. *Agendos* leidimu, veikale *Alt und neues Preussen oder preussischer Historien zwei Teile* (1684) nepateikia romėniškų dievų vardų atitikmenų. Jono Maleckio* sūnus, Karaliaučiaus universiteto teologijos

⁶⁵ Mierzyński 1900.

⁶⁶ Mannhardt 1936: 228.

⁶⁷ Stela 2004: 58.

⁶⁸ Plg. Beresnevičius 2004: 180; dar žr. poskyrį „Veikalo sukūrimo aplinkybės, paskirtis, datavimas“.

⁶⁹ Plg. Töppen 1853: 212.

⁷⁰ LM III: 154.

⁷¹ LM II: 313.

⁷² Mierzyński 1900: 77.

⁷³ Žvaigždute pažymėti autoriai, kurie, remiantis Mierzyński atlikta analize, naudojosi ir *Sūduvių knygele*, o ne vien tik *Agenda ecclesiastica*. Pastarąjį kūrinių jis traktuoja kaip pagrindinį veikalą sūduvių religijai pažinti.

⁷⁴ Antruoju šio veikalo (jau atskira knygele) leidimu (1563) rūpinosi jo sūnus Jeronimas Maleckis (LM III: 92; Mannhardt 1936: 288.; BRMŠ II: 200). Jis šiek tiek praplėtė tėvo rankraštį ir jį redagavo (BRMŠ: 200). Ilgainiui buvo išleisti dar keli Jono Maleckio veikalo leidiniai; plg. Maeletius, Joannes. *Libellus de sacrificiis etc.* Regiomonti, 1573 (Lukšaitė 1999: 180).

⁷⁵ Plg. BRMŠ II: 202.

⁷⁶ Lukšaitė 1999: 179.

⁷⁷ Dar žr. Mannhardt 1936: 234.

ir hebraistikos profesorius Jeronimas Maleckis, pasak Mierzyńskiego⁷⁸, papildęs savo tėvo veikalą (žr. 74 išnašą) iki tol nežinoma faktografinė medžiaga.

Remiantis Mierzyńskiego atlikta analize, galima konstatuoti, kad nagrinėjamo veikalio struktūros vertinimas labai įvairavo. Kai kuriuose darbuose teigiama, kad *Sūduvių knygelė* ir *Agenda ecclesiastica* yra to paties kūrinio dalys (tiksliau, pirmoji yra antrosios dalis) – tai ypač akivaizdu Mierzyńskiego⁷⁹ nagrinėjamo veikalio aprašuose, nors daug anksčiau panašią nuomonę yra dėstęs Pretorijus⁸⁰. *Sūduvių knygelę* jis vertino kaip vėlyvą *Agenda ecclesiastica* bei Jono Maleckio tuo pačiu veikalu paremtą *Libellus etc.* (žr. anksčiau) jo sūnaus Jeronimo Maleckio papildymą, t. y. jo 1560 m. (ar truputį anksčiau)⁸¹ išleistą knygą – antrasis jo veikalio leidimas pasirodė 1564 m. (pirmojo varianto kopija). Būtent Mierzyńskis⁸² neva Jeronimo Maleckio parašytą veikalą *Warhafftige beschreibung der Sudawen auff Samlandt sambt ihren Bockheyligen vnnnd Ceremonien* pavadino *Sūduvių knygele* (!).

Mierzyńskis⁸³ teigia, kad 1530 m. *Agenda ecclesiastica* buvo papildyta nauja dvasininkų informacija, mat Jeronimo Maleckio dievų išvardijimo sekoje išvelgia senojo šaltinio – *Vyskupų sinodo nutarimų* – identiškos dievų sekos papildymą naujais keturiais, t. y. iš pirminio šaltinio perkelta pirmų šešių dievų autentiška seka. Mažesnis dievų skaičius motyvuojamas Jeronimo Maleckio turėtos *Sūduvių knygelės* nekokybiška kopija, kurioje ar dėl nepilno teksto, ar dėl rankraščio netinkamo perrašymo jie ir nebuvo minimi⁸⁴.

Agenda ecclesiastica (1530 m. veikalas yra perrašytas Boltzo⁸⁵) minimų faktų autoritetingesnis vertinimas, pasak Mierzyńskiego⁸⁶, nulemtas žinomo šaltinio, buvusio pagrindu rašant šį veikalą, – *Collatio Episcopi Varmiensis* (1418)⁸⁷ – citavimo. Šiuo šaltiniu rėmėsi ir Simonas Grunau – jis netgi iškraipo kai kuriuos faktus: dievybė *Natrimpe* pakeistas į *Potrympo*. Tokių neatitikimų *Vyskupų sinodo nutarimuose* nėra.

Jeronomui Maleckiui priskiriamos autorystės vaisius – *Sūduvių knygelė*, remiantis Sembrzyckio⁸⁸ ir Mierzyńskiego⁸⁹ prielaida, paremtas nežinomų Sembos šventikų pranešimais (galbūt neišlikusiais), kurių informaciją reikėtų vertinti labai atsargiai, t. y. ji nėra tokia patikima, kokia pateikiama *Agendoje*.

Remiantis Mannhardto⁹⁰ teiginiu „<...> den Originalbericht kennen zu lernen, auf welchen die beiden Landesbischöfe ihre Aussage gründeten <...>“, galima atsargiai spėti *Agenda ecclesiastica* esant vėlesnį veikalą nei *Sūduvių knygelė*, kuri buvo vienas šaltinių rengiant *Agendą*.

Jis atmeta Sembrzyckio ir juo sekusio Mierzyńskiego teiginius apie Jeronimo Maleckio autorystės patikimumą, ją perinterpretuodamas kaip savarankiško šaltinio (t. y. *Sūduvių knygelės*) išleidimą jį šiek tiek perdirbant ir papildant⁹¹.

⁷⁸ Mierzyński 1900: 78.

⁷⁹ Plg. Mierzyński 1900: 76; dar žr.: Kregždys 2008: 50 (1 išnašą).

⁸⁰ MP III: 469.

⁸¹ Brückneris (1904: 47) teigia, kad knyga pasirodė 1562 m.

⁸² Mierzyński 1900: 78.

⁸³ Ten pat.

⁸⁴ Plg. Mierzyński 1895: 184; dar plg. Mannhardt 1936: 236.

⁸⁵ Dar žr. Kregždys 2008: 50 (3 išnašą).

⁸⁶ Mierzyński 1900: 78.

⁸⁷ Brücknerio (ten pat) teigimu, tai pats seniausias šaltinis, kuriame minimi prūsų dievai (išskyrus Curche paminėjimą 1249 m. Kristburgo taikos sutartyje – apie šią dievybę plačiau žr. Kregždys 2009: 247).

⁸⁸ Sembrzycki 1888: 632, 644.

⁸⁹ Mierzyński 1900: 78.

⁹⁰ Mannhardt 1936: 235; dar plg. 265.

⁹¹ Mannhardt 1936: 236.

Lukšaitė⁹², remdamasi iki mūsų dienų išlikusių XVI a. veikalų stilistine ir faktografinė medžiaga, spėja, kad perrašai tėra daug platesnio nežinomo veikalo nedideli fragmentai. Taigi apibendrinant šiuos svarstymus galima pritarti Lukšaitėi⁹³, teigiančiai, kad *Sūduvių knygelės* netgi spėjamo autoriaus nustatyti negalima.

VEIKALO SUKŪRIMO APLINKYBĖS, PASKIRTIS, DATAVIMAS

Manoma, kad *Sūduvių knygelės* sukūrimas nebuvo atsitiktinis, t. y. kaip ir daugelis to laikmečio knygų, ji buvo užsakomojo pobūdžio. Veikalo parašymą galėjo finansuoti Brandenburgo hercogas Albrechtas (1490–1568), paskutinis Kryžiuočių ordino magistras, 1525 m. pasiskelbęs pirmuoju Prūsijos kunigaikščiu ir reorganizavęs šalį pagal pasaulietinės valstybės modelį⁹⁴, t. y. perėjęs reformacijos šalininkų pusėn. Vienas jo deklaruotų prioritetų – Naujoji Liuterio krikščionybė.

Remiantis šiuo teiginiu yra iškelta prielaida, neva nagrinėjamas veikalas buvo parašytas *didaktiniams tikslams* – supažindinti Prūsijos dvasininkus su prastuomenėje vis dar pasitaikančiais pagonybės reliktais, nes, pasak Antano Jonyno⁹⁵, pagonybės apraiškos veikalo kūrimo metu buvo dar labai gajos – ypač Semboje⁹⁶.

Itin vertingas Lukšaitės⁹⁷ spėjimas dėl rankraščio parašymo motyvų, sietinų ir su veikalo datavimu. Teigiama, kad veikalas galėjo būti sukurtas anksčiausiai 1520 m., vėliausiai 1530 m. (plg. Clemeno⁹⁸ teiginį, kad *Sūduvių knygelės* parašymas datuotinas 1526 m.), nes 1525 m. gruodžio 10 d. Valdančiųjų luomų atstovų susirinkime patvirtintuose Prūsijos kunigaikštystės krašto valdymo nuostatuose apie ožio aukojimą kalbama kaip apie plačiai žinomą dalyką – taigi galbūt pasinaudota aprašomuoju veikalu.

Be to, Lukšaitės⁹⁹ teigimu, nagrinėjant *Sūduvių knygelės* stiliaus ypatybes, kai ką galima pasakyti ir apie menamą rankraščio autorių: veikale nėra neišvengiamai aprašomos informacijos vertinimo. Parašymo stilius – renesansinis, todėl daroma išvada, kad *Sūduvių knygelės* parašymo motyvas – pažintinis-naratyvinis, t. y. ji negali būti vertinama kaip vizitacijos medžiaga (plg. iki šiol vyraujančią priešingą nuomonę, kad veikalas sukurtas vizitacijų metu sukauptos informacijos pagrindu¹⁰⁰). Vizitacijos tikslas, pasak istorikės, – surinkti duomenis, kuriais remiantis būtų skiriamos bausmės, o minimi pagonybės relikvai visiškai sunaikinti.

Dėl šių priežasčių itin kritiškai reikėtų vertinti Jonyno¹⁰¹ teiginį, neva *Sūduvių knygelė* skirta „suaktyvinti krikščioniškąjį tikėjimą liaudyje“. Galima daryti prielaidą, kad ji skirta ir šventikams (jiems buvo parengta *Agenda ecclesiastica* (!))¹⁰², ir kilmingiesiems¹⁰³, o ne prastuomenei, kuri tuo metu jau buvo paversta baudžiauninkais ir bažnyčiose sekmadieniais dalyvaujant vertėjams buvo supažindinama su naujosios religijos dogmomis¹⁰⁴.

⁹² BRMŠ II: 123.

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ Plg. Sembrzycki 1888: 629.

⁹⁵ Jonynas 1984: 64.

⁹⁶ Plg. BRMŠ II: 33; Stanevičius 1967: 604.

⁹⁷ BRMŠ II: 123.

⁹⁸ LM II: 313.

⁹⁹ BRMŠ II: 123.

¹⁰⁰ Usačiovaitė 2005: 34; Balsys 2006: 83.

¹⁰¹ Jonynas 1984: 63.

¹⁰² Plg. Sembrzycki 1888: 630.

¹⁰³ Plg. Mannhardt 1936: 238.

¹⁰⁴ Plg. Mažiulis 1966: 23; Mannhardt 1936: 161; Lukšaitė 1999: 185.

FAKTOGRAFINĖS MEDŽIAGOS ETNINĖS PRIKLAUSOMYBĖS PROBLEMATIKA

Iki šiol nagrinėjamo veikalo mitologiniai elementai aiškunami kaip sūduvių arba jotvingių, todėl pravartu atlikti geografinę vietovių, kurias vizitavo minėti vyskupai, apžvalgą.

Manoma, kad prūsų vardu iki XIII a. vadinosi tik Pagudės gyventojai¹⁰⁵. Tradicija visas Prūsijos žemes vadinti prūsų gyvenamomis žemėmis prasidėjo nuo Petro Dusburgiečio veikalo. Nuo XIII a. visi kryžiuočių nukariauti baltai, gyvenę tarp Vyslos žemupio ir Nemuno (Skalva, šiaurinė Jotva, Nadruva), jų pačių imti vadinti prūsais, o nuo XVI a. – ir kitų sričių gyventojai¹⁰⁶.

Minėtina, kad 1236 m. kryžiuočiai nukariavo Pamedės sritį, o 1257 m. – Sembą, į kurią (šiaurės vakarinę dalį), numalšinę Didįjį prūsų sukilimą, 1283 m. perkėlė 1600 sūduvių iš itin žiauriai nusiaubtos Sūduvos. Dusburgiečio¹⁰⁷ teigimu, šiam perkėlimui vadovavo magistras Konradas von Thierbergas¹⁰⁸. Būta ir antrojo sūduvių persikėlimo etapo: Dusburgietis¹⁰⁹ mini, kad dar 1500 žmonių buvo perkelta Kimenavos sūduvių vado kilmingojo Gedėto¹¹⁰. Nuo to laiko ši Sembos dalis imta vadinti „Sūduvių kampu“¹¹¹. Šioje vietovėje jotvingiai gyveno iki pat XVI a. pabaigos¹¹² ir, net įsigalėjus Prūsijoje reformacijai, garsėjo pagoniškojo tikėjimo reliktais¹¹³.

Taigi susiduriame su dilema: ar *Sūduvių knygelėje* minimus mitologinius jotvingiams priskiriamus faktus turėtume interpretuoti tik kaip sūduviams būdingus, ar bendraprūsiškus, t. y. ar Sembos atvykėliai sūduviai tęsė savuosius religinius ritualus ir garbino tik savo dievus, ar tai buvo religinio sinkretizmo nulemtos apeigos ir dievybės, reflektuojančios bendraprūsišką religiją?

Be to, nevertėtų pamiršti ir išskirtinio sūduvių genties, kaip senosios religijos pagrindinių išpažinėjų ir puoselėtojų, vertinimo (plg. Stelos¹¹⁴ teiginį, priešingą Grunau, kad Vaidevutis, atlikęs prūsų religinę reformą, remiasi sūduvių žynių autoritetu¹¹⁵, t. y. suponuojama autochtonų tikėjimo tąsa, o pagal Grunau – atvykėlių primesta¹¹⁶).

Šios problematikos svarbą yra išdėstęs Vėlius¹¹⁷. Pritardamas Mannhardtui (nagrinėjamą veikalą jis traktuoja kaip pirminį šaltinį, o ne Jeronimo Maleckio kūrinį¹¹⁸) jis daro išlygą, kad *Sūduvių knygelė* yra ne prūsų, bet sūduvių dievų ir papročių aprašas. Įdomu, kad jis dėl šio teiginio nebuvo tikras. Vėlius spėjo, jog XVI a. sūduviai galėjo būti patyrę didelę kitų prūsų genčių kultūrinę įtaką, mat Semboje gyveno jau apie 300 metų. Taip pat neatmetama galimybė, kad veikalo autorius (ar autoriai!) neskyrė sūduvių tikėjimo relikto nuo kitų prūsų, todėl jie galėjo būti sinkretizuoti (plg. aukojimo aprašą dievybei Bardaičiui, kuriame teigiama, kad apibūdinami ne tik sūduvių, bet ir tikrųjų prūsų papročiai).

¹⁰⁵ Būga III: 120; Mažiulis 1966: 15.

¹⁰⁶ Mažiulis 1966: 20.

¹⁰⁷ Dusburgietis 2005: 256, 262; 274.

¹⁰⁸ BRMŠ II: 124.

¹⁰⁹ Dusburgietis 2005: 275.

¹¹⁰ Apie sūduvių genties populiaciją plačiau žr. Łowmiański 1989: 59, 62.

¹¹¹ Mažiulis 1966: 23; MP I: 683; Dini 2000: 217.

¹¹² Brückner 1904: 29.

¹¹³ Plg. Stanevičius 1967: 604.

¹¹⁴ Stela 2004: 58.

¹¹⁵ Plačiau žr. Bagdanavičius 1994a: 111.

¹¹⁶ Plg. BRMŠ II: 22.

¹¹⁷ LM III: 428; BRMŠ II: 125.

¹¹⁸ Vėlius 1983: 60, 155; 1987: 15.

Panašią į Vėliaus nuomonę išdėstė ir Lukšaitė¹¹⁹, kuri yra linkusi manyti, kad veikale aprašomi įvykiai ir tradicijos buvo XVI a. pradžios Semboje užfiksuoti senųjų sūduvių, vakarų baltų genties, išstremtos iš savo tėvonijos, tikėjimo reliktai.

Atrodytų, kad tokį spėjimą ne taip sunku paremti gana patikimais argumentais. Manoma, kad XVI a. Semboje gyvenę sūduviai dar labai skyrėsi nuo likusių prūsų genčių ir gyveno izoliuotai: nesituokė su kitų genčių atstovais (Poliandero informacija iš minėto 1535 m. laiško¹²⁰), kalbėjo sava kalba¹²¹, gyveno uždara gyvenimą¹²². Iš dalies tą lėmė jiems pavestas gintaro rinkimas, buvęs Ordino ir vyskupo monopolija, t. y. jų gyvenami kaimai buvo uždari, kad gintaras nepatektų į kitas rankas¹²³. Vis dėlto tenka koreguoti tokius Vėliaus ir Lukšaitės teiginius, mat tą suponuoja paties veikalo informacija. *Sūduvių knygelėje* labai aiškiai teigiama, kad joje minimi dievai buvo garbinami ne tik sūduvių, bet ir kitų prūsų genčių atstovų (plg. jau minėto dievo *Bardoyts* apeigų apibūdinimą: „<...> jį garbina tikrieji prūsai, sūduviai ir visi, kurie su jais plaukia žvejoti <...>“¹²⁴).

Taigi galima spėti, kad sūduviai, kaip ir „tikrieji prūsai“ (remiantis Būga¹²⁵ ir Mažiuliu¹²⁶ – pagudėnai), garbino tą patį dievą. Veikalo kūrėjas, matyt, tuo metu žinojo, kas buvo „tikrieji prūsai“. Taigi tokia informacija tik paliudija autorių (autorius) labai gerai suvokusį prūsų tautų gentinę struktūrą bei kultūrinį tapatumą (skirtybes).

Lygiai tas pat pasakytina ir apie kitas nagrinėjamame šaltinyje minimas dievybes bei apeigas, turinčias sąsajų ne tik su rytų baltų atitinkamais ritualais (ožio jaučio aukojimas būdingas ir lietuviams¹²⁷ – Jono Maleckio laiške Sabinui išdėstyta informacija¹²⁸) ir garbinamais dievais (remiantis naujaisiais veikale minimų dievybių vardų kilmės aiškinimais¹²⁹), bet ir kitomis ide. tautomis¹³⁰. Taigi nėra pagrindo tvirtinti, kad sūduviai nuo kitų vakarų ir / ar rytų baltų skyrėsi kažkokia ypatinga religija.

Galima iškelti prielaidą, kad *Sūduvių knygelė* yra vakarų baltų genčių sinkretizuotų religinių apeigų (galbūt ir etnokultūrinių motyvų) šaltinis.

IŠVADOS

1. *Sūduvių knygelės* perrašai (A, B, C, D, E, ε, F, G, H, J, K) yra pirminės (autentiškos) informacijos, pateikiamos perspauduose (a, b, c, d, e), šaltinis. Vertingiausias A perrašas.

2. Kūrinio parašymo motyvas – pažintinis-naratyvinis. Veikalas vertintinas ne kaip vizitacijos medžiaga, bet daug platesnio renesansinės stilstikos nežinomo veikalo nedidelis fragmentas, todėl nesietinas su *Agenda* ir jos autoriais.

3. Veikalas galėtų būti traktuojamas kaip vakarų baltų genčių (ne tik sūduvių (!)) sinkretizuotų religinių apeigų, galbūt ir etnokultūrinių motyvų, šaltinis.

Gauta 2009 03 12
Parengta 2009 10 28

¹¹⁹ Lukšaitė 1999: 178, 180; BRMŠ II: 124; MP III: 739.

¹²⁰ Žr. Salys 1985: 398; BRMŠ II: 172; Lukšaitė 1999: 179.

¹²¹ Šio teiginio patikimumu neverta abejoti, mat *Sūduvių knygelėje* esantys nevokiški tekstiniai intarpai lingvistų priskiriami prūsų kalbos dialektų paminklams (plg. Mažiulis 1966: 30; 1981: 62).

¹²² BRMŠ II: 124.

¹²³ Ten pat.

¹²⁴ Žr. Mannhardt 1936: 322; BRMŠ II: 149; Kregždys 2008a: 96.

¹²⁵ Būga III: 120.

¹²⁶ Mažiulis 1966: 15.

¹²⁷ Žr. LE XXI: 281.

¹²⁸ Plg. Lukšaitė 1999: 180.

¹²⁹ Žr. Kregždys 2008, 2008a.

¹³⁰ Plg. JBR I: 10.

Šaltiniai

- BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. 2. Sud. N. Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001.
- Būga III – Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai*. T. 3. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.
- JBR – Balys Jonas. *Raštai*. T. 1. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- LE – *Lietuvių enciklopedija*. T. 21. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1960.
- LM II, III – *Lietuvių mitologija*. T. 2. Vilnius: Mintis, 1997; T. 3. Vilnius: Mintis, 2003.
- LMAGBR – Lenkijos mokslų akademijos Gdansko bibliotekos Rankraščių skyrius.
- MP I–III – Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*. Sud. I. Lukšaitė. T. 1. Vilnius: Pradai, 1999; T. 2. Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004; T. 3. 2006.

Literatūra

1. Bagdanavičius, V. Aukojimas Prūsijoje šešioliktojo šimtmečio pradžioje. *Prūsijos kultūra*. Vilnius: Academia, 1994a. 119–148.
2. Bagdanavičius, V. Sūduvių religijos klausimas. *Prūsijos kultūra*. Vilnius: Academia, 1994b. 107–118.
3. Balsys, R. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2006.
4. Beresnevičius, G. Baltiškų simbolių dinamika. *Senovės baltų simboliai*. Vilnius: Academia, 1992. 42–55.
5. Beresnevičius, G. *Lietuvių religija ir mitologija*. Vilnius: Tyto alba, 2004.
6. Bertuleit, H. Das Religionswesen der alten Preussen mit litauisch-lettischen Parallelen. *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft*. 1924. 25: 10–29.
7. Bezzenberger, A. Altpreussisches. *Altpreussische Monatsschrift*. 1878. 15: 124–129.
8. Brückner, A. *Starożytna Litwa. Ludy i bogi*. Warszawa: Druk K. Kowalewskiego, 1904.
9. Dini, P. U. *Baltų kalbos*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
10. Dusbargietis, P. *Prūsijos žemės kronika*. Vilnius: Versus aureus, 2005.
11. Jonynas, A. *Lietuvių folkloristika iki XIX a.* Vilnius: Vaga, 1984.
12. Kregždys, R. Teonimų, minimų „Sūduvių knygelėje“, etimologinė analizė – dievybių funkcijos, hierarchija: *Puschayts, Puschkayts. Res humanitariae*. 2008a. 3: 49–74.
13. Kregždys, R. Teonimų, minimų „Sūduvių knygelėje“, etimologinė analizė – dievybių funkcijos, hierarchija: *Barodayts, Gardodayts, Perdayts. Res humanitariae*. 2008b. 4: 79–106.
14. Łowmiański, H. *Prusy – Litwa – Krzyżaci*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1989.
15. Lukšaitė, I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
16. Mannhardt, W. *Letto-Preussische Götterlehre*. Riga: Herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft, 1936.
17. Mažiulis, V. *Prūsų kalbos paminklai*. T. 1. Vilnius: Mintis, 1966.
18. Mažiulis, V. *Prūsų kalbos paminklai*. T. 2. Vilnius: Mokslo, 1981.
19. Mierzyński, A. Der preussische Priester Sicco. *Arbeiten des 8. archäologischen Kongresses in Moskau 1890*. Bd. 2. 1895. 168–197.
20. Mierzyński, A. *Romowe*. Poznań: Drukarnia dziennika poznańskiego, 1900.
21. Salys, A. *Raštai*. T. 3. Red. P. Jonikas. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1985.
22. Sembrzycki, J. K. Die Lycker Erzpriester Johannes und Hieronymus Maletius und des ersteren Brief „De Sacrificiis et Idolaria Veterum Borussiae“, – eine Quelle für Ostlitauen. *Altpreussische Monatsschrift*. Bd. 25. 1888. 629–651.
23. Stanevičius, S. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1967.

24. Stela, E. *Apie Prūsijos senybes*. Vilnius: Aidai, 2004.
25. Šmitas, P. *Latvių mitologija*. Vilnius: Aidai, 2004.
26. Toporov, V. *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*. Vilnius: Aidai, 2000.
27. Töppen, M. *Geschichte der Preussischen Historiographie von P. v. Dusburg bis auf K. Schülz*. Berlin: Verlag von Wilhelm Hertz, 1853.
28. Usačiovaitė, E. *Augimo samprata senojoje lietuvių kultūroje*. Vilnius: Versus aureus, 2005.
29. Vėlius, N. *Senovės baltų pasaulžiūra*. Vilnius: Mintis, 1983.
30. Vėlius, N. *Chtoniškas lietuvių mitologijos pasaulis*. Vilnius: Vaga, 1987.
31. Vyšniauskaitė, A. *Lietuviai IX a. – XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
32. Крегждис, Р. Прусс. *Curche: этимология теонима, функции божества; проблематика установления культовых соответствий на почве обрядовой традиции восточно-балтийских, славянских и других индоевропейских народов*. *Studia Mythologica Slavica*. 2009. 12: 247–318.

ROLANDAS KREGŽDYS

“The Yatvigan book” – a source of religious practices and beliefs of the Western Balts. Part one: formal analysis

Summary

In the article, one of the most important sources of the Baltic mythology of the 16th century – “The Yatvigan book” – is analysed. Except the structural analysis, the bibliographic description of the source is provided. Also, the possible circumstances of its creation, purpose, dating and the problems of authorship and the ethnic accessory of the material are described.

“The Yatvigan book” has been repeatedly discussed by many art workers of different epochs and branches of science. The dating and structural typology of the source, its possible authorship were differently interpreted. The most valuable analysis was carried out by W. Mannhardt. It was very essentially supplemented by the Lithuanian scientists N. Vėlius and I. Lukšaitė. Based on the hypotheses advanced by them, it is possible, and necessary, once again to reconsider the known facts, the actual material and the structural typology of the source.

Therefore, the purpose of the article was a research of the above problems.

Based on the results of the analysis, it is possible to make the eduction that “The Yatvigan book” should not be regarded as a material of the Episcopal inspection (therefore it should not be related with *Agenda* and its authors), but as an odd fragment of a more extensive source written adhering to the stylistics of the Renaissance, which can be characterized as a source of the religious practices and beliefs of Western Balts.

Key words: ethnic identity, genesis of cultural elements, mythology source